Євген ПАПЕНКО
Київ

УКРАЇНСЬКИЙ СОКІЛЬСЬКИЙ РУХ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1894–1914 рр.)

У статті розглядається діяльність спортивного товариства "Сокіл", визначено цілі та завдання сокільського руху, показано роль організації у згуртуванні молоді для відстоювання власних національних інтересів.

Ключові слова: Сокільський рух, спортивне товариство, молодіжні організації, мілітарний, державність.

У багатовіковій історії українського народу значне місце належить боротьбі за незалежну українську державу. У процесі визвольних змагань кінця XIX – першої половини XX ст. українському народу не раз довелося зі зброєю в руках виборювати свободу та незалежність своєї держави. Великої уваги заслуговують молодіжні організації Східної Галичини кінця XIX – початку XX ст., адже саме молодіжні товариства завжди були особливою формою прояву соціальної активності молодого покоління. У багатьох випадках молода людина в середовищі молодіжних організацій здобуває важливий життєвий досвід, проходить процес соціалізації та формує умови для самореалізації. Зважаючи на це, дослідження діяльності та розвитку молодіжних організацій стає актуальним. Особливий інтерес викликає діяльність української молодіжної організації "Сокіл", яка відіграла вагому роль у націольно-патріотичному вихованні західноукраїнського населення.

Український сокілький рух зародився на теренах Східної Галичини у 90-х роках XIX ст, як прототип чеського та польського сокільства.

Ідею створення чеського спортивного товариства, яке разом із фізичним вихованням пробудило національну свідомость та сприяло національно-патріотичному вихованню молоді, проголосив відомий чеський суспільний діяч Мирослав Тирш. Так, у лютому 1862 р. у Празі виникло перше товариство "Сокіл". Згодом аналогічні організації були створені і серед інших слов'янських народів. За ідеологічну основу чеські "Соколи" взяли суспільно-політичну течію панславізм, який проголошував ідею політичного об'єднання всіх слов'ян. Це виявилось, в першу чергу, у формі прославляння слов'янського минулого. Доктрина панславізму висувала не тільки потребу єдності й федерації слов'янських народів, але й закликала "оновити європейську цивілізацію" та "встановити стійку рівновагу сил у Європі"[1]. М.Тирш пропагував і відстоював культурну автономію чеського народу. Організатори сокільського руху вирішили досягти вищезазначені цілі, зміцнивши духовно та фізично молоде покоління чехів, сприявши розвитку серед них національної свідомості. Чеський "Сокіл" намагаючись ідейно згуртувати націю, не вбачав станових, конфесійних, майнових та професійних відмінностей між своїми членами. Через фізичні вправи – руханку (легка атлетика) сокільське товариство реалізовувало елементи військової підготовки юнаків і дівчат. Як показав час, чеський сокільський рух відігравав помітну роль у консолідації чеської нації та у відродженні власної держави. У товариствах чеського "Сокола" було виховано низку видатних політичних, військових і державних діячів, котрі сприяли розбудові чеської державності.

Організатори українського "Сокола" перейняли ідеали чеських "Соколів", гаслом яких було: "Гартуймося! Одиниця ніщо – цілість усе! На думці Батьківщина, в серці відвага, у раменах сила"[2].

Наступне гімнастичне товариство "Сокіл" було створено поляками у Львові в 1866 р. Його засновниками були Клеменс Жукотинський та Людвік Гонтельталь. На час заснування польського "Сокола" у його середовищі налічувалось 125 членів, а вже на 1892 р. товариство об'єднувало понад тисячу.

Статут польського "Соколу" передбачав: "…Виховання духу взаємодопомоги серед членів.., послуху і карності через проведення спортивних занять, влаштування публічних свят і заходів"[3]. На думку організаторів польського сокільського руху, ці заходи мали підготувати поляків до майбутньої боротьби за відновлення власної державності, яка була втрачена внаслідок трьох поділів Польщі (1772, 1793, 1795). Варто зазначити, що до 1884 р. польський "Сокіл" діяв лише у Львові і тільки пізніше почав засновувати свої осередки по всій Галичині. Так, на 1909 р. у семи округах Західної України існувало 150 польських товариств, чисельність яких становила 20 тис. членів[4]. Крім того, ще з 1895 р. право членства в польському сокільському товаристві здобули жінки.

З квітня 1881 р. польський "Сокіл" у Львові почав видавати свій щомісячний друкований орган "Przewodnik gimnastyczny", першим редактором якого був П.Жулинський. До 1884 р. наклад становив 650 примірників, на початку 1885 р. – понад тисячу примірників, а на 1907 р. сягнув цифри 20000 примірників[5]. Ця статистика свідчить про те, що сокільський рух за доволі короткий час, набув широкої популярності на теренах Галичини.

Одним із наслідків такого широкого зацікавлення сокільським рухом було те, що 5–6 червня 1892 р. у Львові на честь 25-річчя польського "Сокола" відбувся перший публічний виступ польських "Соколів" під проводом Жаготи Крувчинського. Варто зауважити, що на цей виступ приїхали і представники чеського спортивного руху з Праги, який очолював доктор Шнайдер. Цей приїзд, за свідченнями тогочасної преси, справив велике враження на тогочасне українське суспільство. Празькі "Соколи" були в однакових одностроях, з однаковими відзнаками та розмовляли рідною мовою. Саме чехи дали духовний поштовх заснуванню українського "Сокола"[6]. У 1894 р. відбувся II Великий здвиг, в якому бзяло участь близько 1500 осіб.

В перші десятиліття своєї діяльності польське сокільство, подібно до чеського, словацького, хорвацького, стало частиною культурно-просвітницького і національного руху в Австро-Угорській імперії. Характерною особливістю польського сокільства було те, що до нього залучалася частина українського населення Східної Галичини, де галицьке селянство мало реальну можливість побачити позитивні сторони товариського життя.

Варто зазначити, що ідея створення українського "Соколу" зародилася ще у середовищі членів студентських товариств "Ватра" та "Академічне братство", які виникли у Львові наприкінці XIX ст. Активними членами товариств були С.Яричевський, Б.Лепкий, В.Лаврівський, В.Нагірний. Саме вони стояли у витоків створення українського "Соколу". Так, ще у 1886 р. В.Нагірний у статті "Працюймо, а Бог нам поможе!", яка була надрукована у часописі "Батьківщина", закликав до створення "пожежно-руханкових товариств за для збереження селянських господарств"[7].

Перше українське товариство "Сокіл" було створено за сприяння Клима Жмури і Павла Думка в селі Купчинах на Тернопільщині[8].

Що ж до Львова, то процес створення сокільського життя відбувався повільно. Українське населення міста та окремі національні провідники ще не розуміли, що на першому етапі лише спортивне товариство "Сокіл" може активізувати населення до громадської роботи. Українське громадянство було позбавлене можливості знати про те, що в Німеччині існували вже від 1800 р. подібні гімнастично-спортивні товариства, які сприяли пробудженню німецького народу та зростанню його громадянської активності.

Певні зміни у Львові настали в 90-х рр. XIX ст. 17 липня 1892 р., через місяць після виїзду чеських "Соколів" зі Львова, в залі Народного Дому у Львові відбулися збори під головуванням учителя гімнастики Бучацької гімназії Онуфрія Геціва. Йому допомагали В.Лаврівський, І.Кулачковський і студент філософського факультету Львівсьго університету І.Яричевський. Збори відкрив В.Кулачковський. Він наголосив на тому, що українська нація закута в залізні кайдани, які нелегко розірвати: "Нам треба залізної сили і тому мусимо набрати такої сили, а тоді пірвемо кайдани (…). Бракує нам товариства, що вчить розвивати силу кожного українця зокрема. Лучити українців разом, щоб була велика непереможна сила. Таке товариство маємо заснувати"[9].

Саме на таких засадах національно-визвольної боротьби слов'янських народів, В.Нагірний та В.Лаврівський у 1892 р. розробили статут українського "Соколу", завдання якого полягало у "побудові соборної України, яка б не зазнавала національного, політичного та духовного

гноблення"[10]. Проте, статут був затверджений лише 26 липня 1893 р. австрійським міністерством внутрішніх справ (наказ № 18026) і Галицьким намісництвом 3 серпня 1893 р. (наказ № 62583)[11]. Незважаючи на перепони австрійської адміністрації та польських політичних чинників, 11 лютого 1894 р. відбулись перші загальні збори членів товариства "Сокіл" у Львові в будинку "Бесіди". Саме з цього часу починається історія організованого українського сокільського руху на західноукраїнських землях.

У тогочасній пресі подавалося багато відомостей про перші збори щойно заснованої організації. Так, відзначалося, що під час виборів першого голови товариства Євген Барвінський запропонував кандидатуру професора Володимира Шухевича, на що той, відмовився на користь Василя Нагірного – директора спілки "Народна торгівля". Усіма поточними справами товариства відав В.Лаврівський.

Відповідно до статуту, "Сокіл" мав власний прапор (лев на синьому полі), гімн ("Соколи,соколи, вставайте в ряди", написаний Я.Ярославенком (справжнє прізвище – Вінцковський)) і гасла – кличі ("Усі вперед – усі разом", "У здоровому тілі – здоровий дух", "Де сила – там воля")[12].

Сокільська система виховання заохочувала українців своєю демократичністю, гармонійним поєднанням духовності й тілесності, сприяла національному самоутвердженню. Зацікавленість до діяльності українського "Соколу" виявляли студенти, ремісники та молода українська інтелігенція Львова. М.Грушевський, писав: "у сфері освітній і народно-організаційній дав себе знати незвичайний розвій читалень Просвіти і товариств гімнастичних, т. з. "Січей" і "Соколів", які нечувано зворушили народні маси, розбудили в них бажання знання, освіти, інстинкти організації й солідарності"[13].

Сокільська ідея боротьби за соборну Україну була привабливою, однак на початковому етапі своєї діяльності, український сокільський рух не мав підтримки серед сільського населення[14]. Причиною цього було несприйняття самої назви широкими верствами селян. Як підтверджує дослідник М.Гуванюк, сучасники тих подій зазначали: "..Наші селяни відносяться до польського "Сокола" з найбільшим недовір'ям, навіть вороже.., тому саме слово "Сокіл" селяни сприймають як щось польське..."[15]. Одним із перших сокільських осередків у сільській місцевості був протипожежний "Сокіл" у с. Купчинцях на Тернопільщині. Згодом, на 1913 р. у сільській місцевості вже налічувалось 600 "Соколів"[16], які окрім пожежно-руханкової діяльності проводили ще й культурно-просвітницьку.

Незважаючи на те, що в українському "Соколі" згуртувались кращі сили міщанства, до 1901 р. він обмежувався територією м. Львова[17]. Тривалий час сокільська ідея не знаходила прихильників на теренах Буковини. З метою залучення до занять спортом населення від різних соціальних верств та груп, у 1902 р. було створене жіноче відділення "Сокола", активними членами якого були: О.Суховерська (Федів), Д.Навроцька (Білинська), С.Сидорович та ін. Згодом, у 1902 р. були засновані сокільські товариства в Станіславові, Перемишлі, Коломиї; у 1903 р. – в Самборі, Чорткові, Тернополі; у 1904 р. – в Бучачі, Кутах, Бережанах, Золочеві.

З 1909 р. львівський "Сокіл" став центром сокільського руху краю під назвою "Сокіл-Батько". Його рішення та постанови стають обов'язковими для виконання усіма сокільськими та січовими філіями. Вони повинні були звітувати перед "Соколом-Батьком", виконувати одержані доручення та інструкції. Зв'язковою ланкою між "Соколом-Батьком" і периферійними осередками були обласні та окружні старшини[18].

Найвищим органом "Сокола" були загальні збори членів. Збори скликались один раз на рік і обирали старшину у складі голови, двох заступників і дев'яти членів. Участь у товаристві вимагала певних членських внесків. Кожний член товариства, який сплатив місячну платню, мав право тричі на тиждень відвідувати гімнастичні зали. Майно товариства складалося з пожертвувань, допомоги від різних організацій і установ, а також із прибутків від культурних заходів та спортивних змагань.

Уся робота в товаристві проводилась у комісіях з трьох – семи осіб. Протягом багатьох років назви комісій змінювалися. Так, наприклад, у перший рік існування "Сокола", його діяльність "проводилась такими комісіями: "забавова" (проведення різноманітних вечорів), "гімнастичної термінології" (для створення і впровадження спеціальних термінів), "одягова" (для створення підручників і статутів для сільських та міських гімнастично-пожежних товариств), а також комісією, яка винаймала домівку для товариства.

Перші засідання старшин товариства відбувалися або в приміщеннях товариства "Зоря", або в кімнатах "Народної торгівлі". Однак уже VI засідання старшин, що відбулося 15 березня 1894 р. – у власному приміщенні у будинку по вул. Підвальній 7 (м. Львів).

З початком 1901 р. відбулися нові вибори керівництва сокольської організації. Загальні збори обрали керівником "Сокола" Альфреда Будзиновського, а його заступником – Івана Боберського. Однією із перших ініціатив А.Будзиновського стає активне впровадження вправ, пов'язаних з протипожежним навчанням, і створення пожежно-руханкових філій. Першу пожежну філію "Сокола" було утворено у Скнилові. Для підготовки пожежних інструкторів були організовані пожежні курси. Як керівник "Сокола" А.Будзиновський видав підручник "Туристка" і готує до друку посібник "Пожарник". Варто зазначити, що останній був єдиним підручником українською мовою такого плану і, за твердженням Оксани Вацеби, він був перекладений польською мовою і з нього навчалися у польськомовних закладах[19].

За ініціативою та під керівництвом Івана Боберського, з 1 жовтня 1901 р. розпочиналися навчання для членів учительського гуртка. Першими учителями були Степан Гайдучок, Петро і Тарас Франко, Євген Любович. Так, Петро Франко викладав фізкультуру у львівських школах, брав активну участь в українському пластовому житті. Ще один син Івана Франка – Тарас, після Першої світової війни, вчителював в Академічній гімназії у Львові.

З метою залучення до занять спортом усього населення у 1902 р. був створений "жіночий руханковий відділ".

У 1903 р. при товаристві була заснована музична секція, яка згодом переростає у вищий навчальний заклад. Це був перший заклад такого рівня, який ґрунтувався на вивченні музичних мистецтв, а один із його засновників – Ярослав Вінцьковський – написав гімн для "Сокола".

Однак головним завданням товариства було виховання своїх членів в дусі спортивного та духовного розвитку. Члени товариства займалися такими видами спорту, як велосипедний (наколесництво), веслування, фехтування, лижний спорт (лещетарство), ковзанярський та санний спорт, хокей (гаківка), баскетбол (кошиківка), волейбол (сітківка або відбиванка), бокс (стусан), туризм (мандрівництво), стрільба. До речі, таку термінологію було розроблено І.Боберським, який у жовтні 1908 р. очолив український сокільський рух. На власні кошти новообраний керівник товариства опублікував перші підручники гімнастичних вправ і спортивних ігор: "Забави й гри рухові" (1904–1905), "Копаний м"яч" (1906), "Значення руханкових товариств" (1909) тощо.

За ініціативи членів товариства проводилися урочисті вечори з нагоди пам'ятних історичних дат, готувалися концерти, ставились театральні вистави (у театральній секції, якою керував А. Будзиновський розпочав свою театральну діяльність Л.Курбас)[20].

Завдяки старанням організаторів сокільського руху для західноукраїнського населення друком виходили різноманітні книжки-брошури. Це, насамперед, 1904 р. – "Пожарництво" А.Щербовського, "Підручник ігор та забав" І.Боберського; 1905 р. – "М'ячеві ігри", "Їзда на лещетах", "Легка атлетика", "Підручник до англійських ігор" та ін. Щороку С.Горук видавав "Сокільський календар" (видавався з 1895 р. В.Лаврівським), подаючи у ньому найважливіші дати та події з історії України. У 1909 р. друком виходять брошури "Прилюдні вправи", "Ситківка", Порадник для Соколів і Січей" під редакцією С.Горука, праці І.Боберського "Лавчина і Щеблівка" (1910 р.) та "Нові шляхи до тілесного виховання" (1911 р.). Були ще й періодичні видання – "Сокільські вісті" та "Вісті з Запорожжя" (з 1910 р.), спочатку як двосторінковий додаток до "Нового слова", а з січня 1911 р. – як самостійний місячник руханкових і пожежних товариств, навіть з власним додатком "Пластовий табор"[21].

На початку XX ст. український "Сокіл" став масовою організацією. Свідченням цього є сокільські маніфестації (здвиги) в Стрию (1909 р.), Тернополі (1910 р.), Станіславові (1911 р.), Львові (1911 р.), Бережанах (1911 р.), Калуші, Жовкві, Підгайцях, Роздолі, Снятині (1912 р.). Окружні маніфестації відбувалися у Львові, в Рава-Руській, Олеську та Білім Камені у 1913 р.

Ці здвиги мали значення не тільки для розвитку фізичного спорту, але й для національної консолідації та піднесення рівня національної свідомості. Варто зазначити, що 15 жовтня 1911 р. у Львові проходили Запорізькі ігри з безпосередньою участю українських "Соколів"[22], але найвражаючим був II Крайовий Шевченківський здвиг у Львові, проведений у червні 1914 р., де взяло участь близько 12 тис. осіб[23], серед яких були і члени січових та пластових організацій краю.

Одним з позитивних факторів, який сприяв розвитку зовнішніх стосунків українського "Сокола", було проведення щорічних Всесокільських Здвигів у Празі, які збирали соколів – представників усіх слов'янських народів. Це дійство відбувалось переважно в липні. Завдячувати таким успіхам товариства слід І.Боберському, за керівництва якого сокільский рух став ще більш масовим та особливо активним у свої діях. Завдяки його постійній праці фізичне виховання досягло високого рівня. Він вишколив в сокільському учительському гуртку перших вчителів гімнастики, написав підручники на різні теми фізичного виховання, видав описи вправ для сокільських виступів. Його гасло про здорове тіло і здоровий національний дух стало кредом для численних представників української молоді. Головою товариства І.Боберський залишався до 1920 року. За час його головування український "Сокіл" став найбільшою та найчисельнішою українською гімнастично-спортивною організацією Східної Галичини.

Чисельність українського "Сокола" постійно зростала. Так, на лютий 1913 р. на західно-українських теренах діяло 880 місцевих осередків сокільських товариств, тоді як на початок 1914 р. – 974, які об'єднували представників інтелігенції, студентства, селянства, робітничого класу та духівництва.

З початком Першої світової війни український "Сокіл", разом з січовими та пластовими організаціями Східної Галичини, був співзасновником та становив ядро Легіону українських січових стрільців – першої військової національної формації новітньої доби, яка після понад двохсотлітньої перерви визвольних змагань, відродила козацькі традиції збройної боротьби за державні інтереси, об'єднала в своїх рядах людей відданих українській справі, збагативши їх новими духовними і політичними цінностями.

Таким чином, виникнення українського сокільського руху в Галичині стало наочним доказом прагнення до незалежності. Головним завданням сокільського руху було фізичне, спортивне виховання, а згодом і військове навчання молоді як необхідної передумови до створення власного війська, яке мало стати засобом боротьби за державну самостійність України. Сокільські молодіжні організації сприяли активізації боротьби українського народу за державні інтереси, відродженню закладених українським козацтвом традицій збройної боротьби, виробивши власну ідеологію національного визволення та збагативши українців новими духовними і політичними цінностями, незважаючи на те, що були створені за іноземними зразками.

---

[1] Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900–1914). – Чернівці, 2009. – С. 67.

[2] Леник В. Українська організована молодь. –Мюнхен-Львів, 1994. – С. 100.

[3] Гуйванюк М. Вказ. праця. – С. 68.

[4] Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух у Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 рр.). – К., 1997. – С. 72.

[5] Животок А. Історія української преси: Навч. посібник для студентів факультетів журналістики вищих закладів освіти. – К., 1999. – С. 125.

[6] Там само. – С. 22.

[7] Гуйванюк М. Вказ. праця. – С. 23.

[8] Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. – І.-Франківськ, 1997. – С. 19–20.

[9] Боберський І. Українське сокільництво (1984–1939). – Львів, 1939. – С. 5.

[10] Монолатій І. Формування та бойовий шлях Українських січових стрільців. – К., 2008. – С. 7; Трофим'як Б. Вказ. праця. – С. 108.

[11] Сокіл-Батько спортивно-руханкове товариство товариство у Львові. Альманах 1894–1994. – Львів, 1996. – С. 23

[12] Бережинський В. Галицькі військово-спортивні організації. – К., 1997. – С. 4–5; Сокіл-Батько спортивно-руханкове товариство товариство у Львові... – С. 12.

[13] Тиктор І. Велика історія України. – Вінніпег, 1948. – С. 733.

[14] "Гей, там на горі "Січ" іде!.." / Під ред. Трильовського П. – К., 1993. – С. 9–10.

[15] Гуйванюк М. Вказ. праця. – С.68.

[16] Сокіл-Батько спортивно-руханкове товариство товариство у Львові…. – С. 21.

[17] Гордієнко В. Українські Січові Стрільці. – Львів, 1990. – С. 6.

[18] Дем'янюк О. Український молодіжний рух Західної України: від зародження до боротьби за Українську державність: Монографія. – Луцьк, 2007. – С. 70.

[19] Трофим'як Б. Вказ. праця. – С. 109.

[20] Лазрович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль, 2005. – С. 31; Сокіл-Батько спортивно-руханкове товариство товариство у Львові... – С. 25.

[21] Сокіл-Батько спортивно-руханкове товариство товариство у Львові... – С. 25.

[22] Там само. – С. 25.

[23] Лазарович М. "Гей, ви, стрільці січовії…". Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки. – Тернопіль, 2004. – С. 31.

В статье рассматривается деятельность спортивной организации "Сокол", определены цели и задачи сокольского движения, показана роль организации в объединении молодежи для защиты национальных интересов.

Ключевые слова: Сокольское движение, спортивное сообщество, молодежные организации, военный, государственность.

The article reveals the activity of sports society "Sokil", determines aims and tasks of "Sokil" movement and illustrates the role of this organization in organizing of young people for defending national interests.

Keywords: Sokil movement, sport society, youth organisations, military, statehood.